

Pongrácz Alex<sup>1</sup>

„Az örök harc földjét nem az Isten teremtette”  
– Gondolatok Babits Mihály disztópiájáról

„Mindig az tette földi pokollá az államot, hogy  
az ember megpróbálta paradicsommá tenni.”  
(Hölderlin)<sup>2</sup>

A „legeszményibb” elképzeléseken alapuló állam – vagy a Leibniztől származó, és Voltaire szatírjájának közvetítésével nagy népszerűsége szert tett fordulattal<sup>3</sup> élve: a „lehetséges világok legjobbika” – alapvető tartógerendáit Platóntól Robert Owenig már évezredek óta próbálták „megácsolni” az államelméleti gondolkodás jeles képviselői. Az utópiák tárházát gyarapító szerzők persze nem mindig tudatosan művelték e műfajt: Koselleck szerint „egyetlen szerző sem szívesen nevezi magát »utópistának«, így egy „valamirevaló utópia szerzője nyilvánvalóan éppoly kevésbé kíván utópista lenni, mint ahogy Machiavelli sem akart machiavellista, avagy Marx marxista lenni.”<sup>4</sup> Az utópiák kapcsán emellett sokunknak juthatnak eszébe az azokhoz „tapasztott”, pesszimista attitűdről árulkodó értékítéletek: az utópia ebben a vonatkozásban nem több egy megvalósíthatatlan elképzelésnél (Mannheim Károly)<sup>5</sup>, esetleg egy igen nehezen, csak aránytalan nehézséggel megvalósuló eszménynél (Horváth Barna).<sup>6</sup> Ha Platón sorsára gondolunk,<sup>7</sup> aki megpróbálta a saját államutópiáját a gyakorlatba is átültetni, de végül kénytelen volt ráeszmélni, hogy „minden elmélet halála a gyakorlat”, azt mondhatjuk, hogy Mannheim és Horváth e megállapításaikkal talán nem is jártak olyan messze az igazságtól.

Mindazonáltal ki kell emelnünk, hogy az ideális (állam)típust a gondolkodás centrumába emelő, s a „legreálisabb természetű” államról különböző romantikus képeket festő<sup>8</sup> attitűd az államtanban szükségképpen hosszú évszázadokon keresztül abba a törekvésbe torkollott, hogy megtalálják a „legjobb államot”, és hozzá mérjék a valóságos állami intézményeket. Ez a hagyomány természetsszerűleg nem függetleníthető az államregények vagy

<sup>1</sup> Adjunktus, Nemzeti Közszerzői Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék. Email: [Pongracz.Alex@uni-nke.hu](mailto:Pongracz.Alex@uni-nke.hu).

<sup>2</sup> Idézi: Sartori, Giovanni: *Demokrácia*. Ford. Soltész Erzsébet. Osiris Kiadó, Budapest, 1999, 39. o.

<sup>3</sup> Leibniz, Gottfried Wilhelm (1710): *Essais de Theodicée sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme, et l'origine du mal*. François Changuion, Amsterdam, 1734, 257. o.; Voltaire: *Candide: ou l'optimiste*. Sirène, Paris, 1752, 38. o.

<sup>4</sup> Koselleck, Reinhart: Az utópia temporalizálódása. Ford. Tillmann Ármín. In *Kellék*, 64. szám (2021), 39. o.

<sup>5</sup> Mannheim Károly (1929): *Ideológia és utópia*. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1996, 226. o. Mannheim munkájának bővebb elemzésére nézve ld. Karácsony András: Ideológia – utópia – állam. In Takács Péter (szerk.): *Államelmélet. Előadások az államelmélet és az állambölcsélet köréből*. Bíbor Kiadó, Miskolc, 2001, 310–329., illetve Tillich, Paul: Ideológia és utópia. In Felkai Gábor: *Mannheim Károly*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999, 283–287. o.

<sup>6</sup> Horváth Barna: Az utópia értelme. *Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1939, 211–223. o.

<sup>7</sup> Mint az közismert, a Platón által szorgalmazott ideális állam gyakorlati adaptációját irányzó kísérlet megbukott. Durant így írt erről: „387-ben Kr. e. Platón meghívást kapott Dionysiosztól, az akkori virágzó és hatalmas Syracusának, Szicília fővárosának uralkodójától, hogy jöjjön el s változtassa Utópiává az ő királyságát; s a filozófus (...) elfogadta a meghívást. De amikor Dionysios úgy látta, hogy a terv szerint vagy filozófussá kell válni, vagy le kell mondania a királyságról, megbicsakolta magát s az eredmény keserű összeveszés lett. Platón állítólag rabszolgának adták el...” Durant, Will: *A gondolat hősei*. Harmadik kiadás. Ford. Benedek Marcell. Dante Könyvkiadó, Budapest, 1931, 51. o.

<sup>8</sup> Kovács Gyula: Civitas Solis. A közösség és a nevelés kérdései Campanella Utópiájában. In *Olasz Szemle*, 2. évf., 9. szám (1943), 1284. o.

utópiák motivációs bázisául szolgáló társadalmi problémáktól és „egy észszerű, igazságos és emberhez méltó társadalmi berendezkedés utáni vágyakozás” megnyilvánulásaitól.<sup>9</sup> Horváth Barna szerint egyébként az utópia akkor bizonyulhat helyesnek, amikor „nem illúziókba ringat, hanem a tagadhatatlan hiányokról és ezeknek egyedüli ellenszereiről készít pontos térképet, noha ezek az ellenszerek még talán sokáig nem is vehetők igénybe. A három kívánságról szóló népmese jól szemlélteti, [hogy] mekkora a baj, amikor megnyíló nagy lehetőségek előtt tanácstalanul állunk.”<sup>10</sup>

Summa summarum: az utópia mint írásmű szerzői tehát hosszú századokon keresztül keresték – Robert von Mohl szavaival élve – „az állam legigazságosabb és legcélszerűbb berendezésének, a társadalom elviselhető módon való rendezésének kérdésére költött ideált”.<sup>11</sup> Az *Általános államtan* lapjain ennek megfelelően Georg Jellinek úgy fogalmazott, hogy „az államtan története nem kis részben az arra irányuló kísérletek története, hogy felismerjék a tipikus államot, ami éppen ezért alapjában véve minden államtanak politikává való átalakulását jelenti. Ami Platónnál minden politikai spekuláció kifejezetten kinyilvánított célja volt, az leplezve vagy nyíltan egészen napjaink államtanáig teljes egészében fellelhető.”<sup>12</sup>

A különböző utópikus gondolatok fáklyája aztán az utópikus szocializmus kifutásától kezdve mind kisebb lánggal kezdett pislákolni, mígnem a 20. század tragikus fejleményei kapcsán az irodalom jeles képviselőinél immáron „antitézis” formájában, disztópiává (azaz negatív utópiává) alakulva lobbant fel újra. Szvatkó Pál már 1939-ben azt állította, hogy „a mai utópiák inkább a teljes kudarcot festik, nem a kiteljesedett életet. Az összeomlást, a Föld elsüllyedését vagy szétrobbanását, az emberek elállatiasodását, a szív kihülését, a végső káoszt.”<sup>13</sup> A disztópikus jövőképek ekkoriban – „legalábbis potenciálisan” – a technikai követelmények formájában sejtettek fel; a fiatalkorában egy szatirikus utópiával szintén előrukkoló<sup>14</sup> Carl Schmitt szerint Orwell már a „nagy masinával kapcsolatos minden következményt levonta”, és a technika mellett egyre inkább „elkerülhetetlen adottságként érvényesül a társadalom tagjainak nyilvántartása és figyelemmel követése” is.<sup>15</sup> A legújabb disztópiákat pedig immáron a 21. század repertoárját egyértelműen uraló klíma- és ökológiai válság katalizálja: „a filmvászon és a képernyőn mindenütt ott a klímapusztítás, nincs hová fókuszálni; mintha úgy próbálnánk megszabadulni a klímaváltozás miatti szorongásunktól, hogy eljátsszuk az általunk tervezett és irányított változatát – talán abban a reményben, hogy a világvége megmarad fantáziának.”<sup>16</sup> A disztópia kapcsán léteznek széles körben ismert szépirodalmi (George Orwell: *1984*, Aldous Huxley: *Szép új világ*, Ray Bradbury: *Fahrenheit 451*, Kim Stanley Robinson: *A jövő minisztériuma*) és filmművészeti alkotások (*12 majom*, *451 Fahrenheit*, *Brazil*, *Dark City*, *Gattaca*, *Zero population growth*, stb.); születtek viszont olyanok

<sup>9</sup> Péteri Zoltán: Előszó. In Morus Tamás: *Utópia*. Ford. Kardos Tibor. Szent István Társulat, Budapest, 2002, 6. o. A kérdés bővebb elemzésére nézd ld. Medveczky Frigyes: *Társadalmi elméletek és eszmények. Kritikai adalékok a társadalmi eszmék fejlődéstörténetéhez*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1887.

<sup>10</sup> Horváth Barna előadása a Schola Americana által rendezett világnézeti előadássorozaton, 1937. október 28. Idézi: *Szegedi Új [Új] Nemzedék*, 19. évf., 246. szám (1937. október 29.), 3. o.

<sup>11</sup> Robert von Mohl: *Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften* című munkáját idézi: Grünsfeld Miksa: *Az utópia*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt., Budapest – Pécs, 1937, 3. o.

<sup>12</sup> Jellinek, Georg (1900): *Általános államtan*. Ford. Szilágyi Péter. ELTE Állam-és Jogtudományi Kar – TEMPUS Összehasonlító Jogi Kultúrák, Budapest, 1994, 45. o.

<sup>13</sup> Szvatkó Pál: Regényes utópia. In *Magyarország*, 46. évf., 273. szám (1939. november 30.), 3. o.

<sup>14</sup> Schmitt, Carl: *Die Buribunken. Ein geschichtsphilosophischer Versuch*. In *Summa*, 4 (1918): 89–106. o. Ennek hosszabb elemzésére nézve ld. Koselleck: *i. m.* (2021), 39–53. o.

<sup>15</sup> Schmitt, Carl (1951): *Dreihundert Jahre Leviathan*. In Schmitt, Carl: *Staat, Großraum, Nomos. Arbeiten aus den Jahren 1916 – 1969*. Duncker & Humblot, Berlin, 1995, 152. o.

<sup>16</sup> Wallace-Wells, David: *Lakhatalan Föld. Élet a felmelegedés után*. Animus, Budapest, 2020, 137. o. Hozzá kell tennünk ugyanakkor, hogy a szakirodalomban az ún. „zöld utópia” terminusa sem ismeretlen. Erre nézve ld. Kovács Gábor: Kultúrkritikai tradíciók metszéspontjában – Lewis Mumford zöld utópiája. In *Kellék*, 64. szám (2021), 137–153. o.

is, amelyek a széles publikum előtt valamilyen okból nem váltak kellőképpen ismertté. Megítélésünk szerint az utóbbi sorba illeszkedik elemzésünk tulajdonképpeni tárgya: Babits Mihály munkája, az *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*<sup>17</sup> is.

\*

Babits munkáját a későbbi kritikusai nagy része abba az utópikus hagyományt szatirikus formában feldolgozó kánonba illesztette, amelyet Jonathan Swift *Gulliverje* vagy Voltaire *Candide*-ja kövezett ki. Karinthy Frigyes szerint míg H. G. Wells ez időtájt valóságos utópiát művelt, addig Babits prófécíát.<sup>18</sup> A kritikusok között abban konszenzus alakult ki, hogy a címből fakadó asszociációkkal ellentétben valójában nem utópiáról, hanem annak inverzéről – „fordított” utópiáról, „negatív előjelű” utópiáról, ti. disztópiáról – van szó (ekként vélekedett például Schöpflin Aladár is).<sup>19</sup> Egy éles szemű recenzor nagyon stílszerűen arról írt, hogy „Dante poklának mesteri fordítója [munkájában] egy új pokol kapuit tárja.”<sup>20</sup>

Babits rémlátomása, amelyet bevallottan a haditechnika fejlődésének 20. századi fejleményei inspiráltak,<sup>21</sup> nem is annyira a cselekménye, sokkal inkább az utolsó talpalatnyi földig militarizált és örök harcra kárhóztatott társadalom leírása miatt tekinthető „bravúrosnak” (ha lehet egyáltalán eme jelzővel illetni e lidérces atmoszférát). Babits erénye – egy recensens meglátása szerint – pontosan ebben rejlik: „nem elméletét adja utópiájának, hanem az élet mozgásán át érzékelteti az elképzelt társadalmat”, *in medias res* jelleggel csapva bele „a légkör feszültségébe, személyeinek küzdelmeibe, izgatott tetteibe, és belőlük emeli ki gondolatait is.”<sup>22</sup> Babits története egy olyan társadalom mindennapjaiba nyújt betekintést, amely immáron 41. esztendeje harcban áll. Ez a permanens jelleggel zajló küzdelem olyannyira beleivódott a hétköznapi világába, hogy még az időszámítás kezdetének „újrakonvertálását” is igényelte.

Mint a rómaiak hajdan, városuk alapításától, úgy jelezték már az éveket is: »a háború kitörésétől kezdve«. Épp egy éve, hogy ezt bevezették, a négyévtizedes évforduló kapcsán: még a fülekbe csengtek a szónoklatok frázisai. A régi keresztény időszámítás ugyan nem ment ki egészen a használatból. A Hivatal a papságra való tekintettel tűrte. De ezzel már csak a konzervatív és egyházi körök éltek.”<sup>23</sup>

Ebben a légkörben a béke, illetve a békére való hivatkozás csak valamiféle csökevényes, atavisztikus gondolkodás régről itt felejtett reziduumaként fogható fel: „valami történelemelőtti világot jelentett. Valószínűtlen mesevilágot...”<sup>24</sup> A babitsi leírásban a társadalom *prima facie* nem változott túlon túl sokat: „a társadalom formái és rétegzettsége, a városok szellemi arculata a régi maradt. Sőt, amint több és több évig tartott a háború s lassan a békének minden reménye elveszett, a világ folyása egyre nyugodtabb mederbe látszott térni.” A társadalom tagjainak többsége rezignáltsággal törődött bele a megváltoztathatatlanba: a háború vált az élet normális kerékvágásának szimbólumává, a békét pedig az abnormalitás stigmáival kezdték illetni. Az államok ebben a látomásban kikezdehetlenné, omnipotenssé és omnikompetenssé nőttek, és félelmetes harci eszközök felett diszponáltak. A társadalmi mérnökösödés eszméje, a

<sup>17</sup> Babits Mihály (1933): *Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*. Athenaeum Kiadás, Budapest, 1939.

<sup>18</sup> Karinthy Frigyes: *Babits könyve. Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*. In *Nyugat*, 26. évf., 24. szám (1933 december 16.), 543–546. o. A Karinthy által citált H. G. Wells *A civilizáció megmentése* című munkájában az emberiségre járó jövő kérdéseit firtatva egy ún. világállam-tervezetet is kidolgozott. Ld. Wells, H. G.: *A civilizáció megmentése*. Ford. Rác Béla. Dick Manó kiadása, Budapest, é. n.

<sup>19</sup> Schöpflin Aladár: *Babits Mihály új regénye*. In *Nyugat*, 26. évf., 23. szám (1933. december 1.), 534–538. o.

<sup>20</sup> Egri Viktor: *Babits Mihály: Elza pilóta vagy a tökéletes társadalom*. In *Magyar Figyelő* (Pozsony), 2. évf., 1–2. szám (1934. március), 250–251. o.

<sup>21</sup> Babits: *i. m.* 366. o.

<sup>22</sup> Vita Zsigmond: *Babits Mihály: Elza pilóta*. In *Erdélyi Helikon*, 7. évf., 2. szám (1934), 151. o.

<sup>23</sup> Babits: *i. m.* 141. o.

<sup>24</sup> Babits: *i. m.* 141. o.

társadalom totális csatasorba állítása vált az államélet vezérlő elvévé: „Csalhatatlanabb fegyver volt az a tökéletes szervezettség, melyet a háború előtti hosszú évtizedek kitartó és biztos munkája készített elő, az előző háborúk tapasztalatain s az újkor társadalomtudományának tanulságain okulva. A társadalom katonai megszervezése – szovjetek vagy fasció-k formájában – már a XX. század elején elkezdődött s lassankint minden államra kiterjedt.”<sup>25</sup>

A háborúskodás nyolcadik esztendejében – dacára annak, hogy a kapituláció, a fegyverletétel vagy a békés megegyezés minden reménye teljesen szertefoszlott – az óriási veszteségeket látva aztán „parkolópályára tették” Hunyadi stratégiai meglátásait, és az ellenséges támadásokkal szembeni védekezés megszervezésére rendezkedtek be.

A védekezés technikája fontosabb lett, mint a támadásé, a »fekete napok« megritkultak s a háború mindinkább a magában is óriás kiterjedésű frontvidékekre koncentrálódott. A váratlan támadások mégsem maradtak el egészen. Mindkét fél gondoskodott, hogy egyetlen ellenséges város vagy környék se érezze magát teljes biztonságban. A hosszúkürtös gázmenedékeket s egyéb óvintézkedéseket mindenütt csak szaporítani kellett.”<sup>26</sup>

A frontkötelezettség a folyamatos küzdelem keretei között eleinte hagyományos megoldásokat hívott életre: minden férfi hadkötelessé vált, a hadirokkantak és a valamilyen okból felmentettek (mint egy különös kaszt reprezentánsai) főszabályt erősítő kivételével. Mentésülni pedig egy hivatalosan el nem ismert, mégis megtűrt módon lehetett csak a hadi kötelezettségek alól: „gazdag szülők gyakran vesztegették meg orvosukat, hogy újszülött gyerekeiken kövessenek el csonkítást. Ezeket már a bölcsőben tették teljes orvosi szakszerűséggel katonai szolgálatra alkalmatlanná. Valódi tudománya s minden nyomozás számára hozzáférhetetlen technikája fejlett ki a csecsemőcsonkításnak. Az orvosok (...) hihetetlen vagyonokat szereztek e titkos műtétekből.”<sup>27</sup>

Az állam – mivel csak a vagyonosok élhettek eme „úri hóborttal” – végső soron tehát tolerálta ezt a *membrum ruptumot*, mert nagyobb tömegeket nem vont el a fronttól. Egy idő után – mivel az örökös dulakodás mégiscsak nagyobb embertömegeket igényel – azonban a mozgósítás hagyományos formáit kiegészítette a női frontszolgálat követelménye. A Babits által „megénekelt” disztópikus társadalom perverz módon realizálta a nemek egyenjogúságát: „[a nők frontszolgálat] sokkal nagyobb tömegeket ígért a front számára és sok szenvedő férfi igazságérzetének megfelelt. Az a hagyományos gyakorlat, mely szerint a nőket csak ápolónői és egyéb segédszolgálatra alkalmazták, s rendes kombatáns csapatokba egyáltalán nem osztották be, nyilván elavult copfnak érződött már. S legerősebben lázadott e copf ellen maga a női nem, mely régtől fogva mindenben egyenjogú volt a férfiakkal (sőt, például szellemi teljesítményekben még túl is tett rajtuk.) A nő méltán érezhette anomáliának, hogy csak mellékes és megvetett szerep jut neki magából a Harcból, noha már bizonyos lett, hogy a Harc az emberi élet végső értelme és célja.”<sup>28</sup>

Az örök harc államának törvényhozása a rokkantakból és a nőkből rekrutálódott, és a parlament szó valamikori patetikus csengése végképpen a totális háború diktálta szükségletek martalékává vált, bár az ünnepélyesség látszatát a parlamenti ülések tradíciójának megőrzésével még fenntartották. „Hosszú üléseivel, szónoklataival, népszerűség-hajhászó, théátrális jeleneteivel szinte a propaganda-hivatal valami nyilvános szervének szerepét vitte. A magánrádióknak leadták a beszédek teljes szövegét, s a távolbalátó előfizetői gyönyörködhetnek a csonka kézzel ágáló szónokokban is, vagy a gyászfátyolos szónokhölgyekben. Ezek persze központilag előre megtervezett s megcenzúrázott beszédek voltak. (...) A parlament határozatai azonnal törvényerőt nyertek s még abban az órában eljutottak a legutolsó faluba, a legelrejtettebb guynhóba. Sorozások, behívások stb. ilyenformán fantasztikus hamarsággal

<sup>25</sup> Babits: *i. m.* 142. o.

<sup>26</sup> Babits: *i. m.* 142. o.

<sup>27</sup> Babits: *i. m.* 143–144. o.

<sup>28</sup> Babits: *i. m.* 144–145. o.

voltak eszközölhetők, s mégis az alkotmányosság teljes látszatának megóvásával. A parlamenti határozat rádióközlése egyúttal behívóul szolgált, esetleg másnapra, és nagyon sok embernek volt oka, hogy izgatottan lesse ezeket a határozatokat.”<sup>29</sup>

Az Örök Harc korának államelméleti „alapigazságait” hat pontban foglalták össze. (1) Az egymásra utalt nemzetek „ideális csoportosulása” jött létre azért, hogy közös nevezőre hozták a nemzetközi hatókörű harcban történő egyesülés (a „nemzetköziség”) gondolatát a nacionalizmussal. (2) A hadi érdekek a szövetséges nemzeteket egyetlen gazdasági egységbe kényszerítik, a központi vezetés pedig lehetővé teszi a termények racionális elosztását. (3) Az örök háború révén megszűnt a munkanélküliség és a vellejáró nyomor, s minthogy szinte az egész ország harcba vonult, a szocializmus álma valóra vált. (4) A tökéletes társadalom embere minden erejét a közösségiség cselekvésének szentelheti, minden ember a teljesítőképességének a maximumát adja. (5) Az egyén a kollektívizmus jegyében mindenben alárendeli saját érdekeit a közös érdeknek, a háború pedig mindenki számára hozzáférhetővé teszi a hősi halált, (6) végül pedig a cselekvő és kollektív élet kizárja a „dekadens kultúrát”.<sup>30</sup>

Ebbe a milióbe, az „Örök Harc korának aktív szellemébe” ágyazódik be a Kamuthy-család (Kamuthy Gézané, Kamuthy Géza és Kamuthy Elza) kálváriája. E „vesszőfutásban” a feleséget egy letűnt kor utolsó apologotéjaként, *A Tanúban* előforduló frázisokhoz hasonló közhelyeket puffogató férjet a rendszer mentálisan manipulált védelmezőjeként, a lányukat, a 19 éves Elzát pedig a középszerűségből bármi áron kitűnni akaró amazonként ismerjük meg, aki végül pilótaként veszi ki a részét a háborús manőverekből. A Kamuthy-család történetjének tüzetes nyomon kísérése nem feladatunk; e rövidre szabott ismertető révén azt kívántuk bemutatni, hogy Babits miként is képzelte el a nem kis szarkazmusról tanúbizonyságot téve tökéletesnek keresztelt társadalmat. Babits végkövetkeztetését azonban az abból történő okulás végett közzétesszük: „(...) ez a könyv nem jóslat, hanem intés. És van egy különbség a mi földünk és a regényben leírt planéta között. A regény kihagyja az Istent. Az örök harc földjét nem az Isten teremtette. S talán azon a földön, melyet az Isten teremtett, nem történhetnek ilyen dolgok. Talán az Isten sugalmazni fogja azokat, akik szolgáinak vallják magukat, hogy álljanak útjába békevallásukkal a harc vallásának... Mert vallás ellen csak vallás harcolhat...”

De az is lehet, hogy magunkra hagy bennünket, s túri még azt is, hogy szolgálói is a harc szolgálatába lépjenek. Az Isten türelmes. Nem küld villámokat. Sőt én azt hiszem: az olyan világból, ahol nem törődnek vele: el is tűnik az Isten.”<sup>31</sup>

Babits tehát végsősoron – Oswald Spenglerrel és más kríziskönyvek szerzőivel szemben – megőrzi idealizmusát: az „Untergang”, az alkony, a bukás bekövetkezése korántsem szükségszerű.<sup>32</sup> A kritikus pontokon történő túllendülésnek azonban – meglátásunk szerint – Krisztics Sándor meglátásainak befogadása is a feltétele: ti. „A kétségbeesés állapota nem is lehet erkölcsös, mert a kétségbeesés nem alkalmas megoldások helyes kigondolására. Megdönthetetlen tény marad, hogy az ember Isten-képe-teremtettségből folyó eszméje kizárja az antihumanitás tartós érvényesülését. A humanitás pedig mindig újra és újra fog születni, mert mindig újra és újra kell megtörnie az embertelenséget. A civilizáció válságának sodrában keresztényi büszkeséggel kell megállni helyünket...”<sup>33</sup>

E megfontolandó gondolatokkal kívánunk nagyon boldog születésnapot Karácsony Andrásnak. Isten éltesen, Professzor Úr!

<sup>29</sup> Babits: *i. m.* 152. o.

<sup>30</sup> Babits: *i. m.* 182–183. o.

<sup>31</sup> Babits: *i. m.* 366. o.

<sup>32</sup> Erre a meglátásra jut a Századunk recenzense, Révay József is. Ld. Gróf Révay József: ... vagy a tökéletes társadalom. In *Századunk*, 9. évf., 1. szám (1934), 45. o.

<sup>33</sup> Krisztics Sándor: A nyugati civilizáció válságának sodrában. In *Katolikus Szemle*, 54. évf., 5. szám (1940), 196. o.